

De Nederlandse besluitvorming rondom UNIFIL 1979-1985: De rol van morele overwegingen

Eindwerkstuk BA Geschiedenis 7,5 EC (GE3V14054)

Naam: Fleur Oskam (5967872)

w.d.f.oskam@students.uu.nl

Datum: 22 januari 2021

Begeleider: Erik de Lange

Aantal woorden: 7998

Samenvatting

In 1979 kreeg Nederland het verzoek om deel te nemen aan de United Nations Interim Force in Libanon (UNIFIL). De historiografie benoemt dat de Nederlandse staat voornamelijk op grond van politieke overwegingen rondom eigenbelang besloot om deel te nemen. In deze scriptie wordt onderzocht of ook morele overwegingen ten behoeve van de vrede en veiligheid van Libanon en haar inwoners een rol speelden bij de besluitvorming. Tijdens de initiële besluitvorming in januari 1979 komen vooral politieke argumenten naar voren die vrezen voor imagoschade van Nederland wanneer het verzoek tot deelname wordt afgewezen. Morele overwegingen over het belang van vrede in Libanon hebben een ondergeschikte rol. Deze morele overwegingen zijn meer op de voorgrond in juni en oktober 1982, toen de Nederlandse staat wederom moest beslissen over de toekomst van UNIFIL. Het belang van vrede in Libanon en de veiligheid van de lokale bevolking waren toen de voornaamste reden om de bijdrage aan UNIFIL niet stop te zetten. Deze scriptie toont aan dat morele overwegingen onderdeel waren van de besluitvorming rondom UNIFIL en naarmate de tijd vorderde steeds sterker op de voorgrond kwamen.

Inhoudsopgave

Inleiding.....	4
Hoofdstuk 1 – De vredesmissie in context.....	7
Hoofdstuk 2 – Initiële besluitvorming UNIFIL 1979.....	14
Hoofdstuk 3 – 1982: Blijft Nederland in Libanon?.....	22
Conclusie	28
Literatuurlijst.....	31
Bronnenlijst	33

Inleiding

In de twintigste eeuw heeft de Verenigde Naties (VN) verschillende vredesmissies en humanitaire interventies geïnitieerd ter bevordering van internationale veiligheid, internationaal recht en mensenrechten. Een van deze vredesmissies was UNIFIL, de United Nations Interim Force in Libanon (UNIFIL). Libanon was in de jaren zeventig van de vorige eeuw het middelpunt van de oplopende spanningen tussen de aanhangers van de Palestine Liberation Organization (PLO) en Israël. Het Palestijnse nationalisme werd steeds gewelddadiger, waarna de PLO vanuit Zuid-Libanon meerdere aanvallen op Israëliësch grondgebied uitvoerde.¹ Meerdere pogingen om het geweld aan banden te leggen faalden vanwege de politieke fragmentatie in Libanon en een zwak Libanees leger.² Het conflict escaleerde toen in maart 1978 meerdere burgerslachtoffers vielen door een aanslag van de PLO op een Israëliësch bus. Israël besloot vervolgens als vergelding Zuid-Libanon binnen te vallen.

De Verenigde Staten beriep zich op het belang van de internationale veiligheid en keerde zich tot de VN Veiligheidsraad voor het oplossen van het conflict.³ Op 19 maart 1978 werd resolutie 425 in het leven geroepen. UNIFIL zou naar Libanon gaan met als voornaamste taken: toezien op een wapenstilstand en de terugtrekking van Israël uit Libanon, het herstellen van internationale vrede en veiligheid en het herstellen van de Libanese soevereiniteit en onafhankelijkheid.⁴ De Libanese staat verwelkomde UNIFIL, terwijl Israël pas toen er politieke druk werd uitgeoefend bereid was UNIFIL te accepteren.⁵ Israël viel in 1982 opnieuw Zuid-Libanon binnen, waarna de taak van UNIFIL om de vrede te bewaren onmogelijk werd.⁶ De nadruk in het VN-mandaat verschoof van het bewaren van de vrede naar het bieden van humanitaire hulp aan de lokale bevolking.⁷

¹ Mona Ghali, 'United Nations Interim Force in Lebanon', in: William J. Durch (red.), *The Evolution of UN peacekeeping: case studies and comparative analysis* (New York 1993) 181-205, aldaar 182.

² Ghali, 'United Nations Interim Force in Lebanon', 183.

³ Ibidem 185.

⁴ United Nations Digital Library, 'Resolution 425 (1978)', (versie 19 maart 1978) <https://digitallibrary.un.org/record/71622?ln=en> (30 november 2020).

⁵ Karim Makdisi, 'Reconsidering the struggle over UNIFIL in South Lebanon', *Journal of Palestine Studies* 43 (2014) 2, 24-41, aldaar 28; Ghali, 'United Nations Interim Force in Lebanon', 187.

⁶ Isabelle Duyvesteyn en Luuk Arlar, 'Nederland en humanitaire interventie', in: Jacco Pekelder, Remco Raben en Mathieu Segers (red.), *De wereld volgens Nederland. Nederlandse buitenlandse politiek in historisch perspectief* (Amsterdam 2015) 221-245, aldaar 231.

⁷ United Nations Digital Library, 'Resolution 511 (1982)', (versie 18 juni 1982) <https://digitallibrary.un.org/record/34460?ln=en> (30 november 2020).

Een half jaar na het opzetten van UNIFIL kwam de vredesmacht in de problemen. Zowel Frankrijk als Iran trokken zich terug uit Libanon. Op korte termijn moesten er nieuwe manschappen beschikbaar komen, waarna de VN bij Nederland aanklopte.⁸ Na een bespreking in de ministerraad, reageerde Nederland op 12 januari 1979 positief op het verzoek. Binnen het parlement en de publieke opinie ontstond er discussie over de risico's van de missie. Nederland besloot namelijk deel te nemen aan UNIFIL terwijl Frankrijk juist haar troepen uit Zuid-Libanon terughaalde. Bovendien hadden tijdens de eerste maanden van de vredesmissie al meerdere VN-soldaten het leven verloren.⁹ Ondanks deze signalen besloot Nederland toch bij te dragen aan UNIFIL. Waarom stemde Nederland in met het verzoek tot deelname?

De vraag waarom staten deelnemen aan VN-vredesmissies is enkel per individueel geval te beantwoorden. Alex Bellamy en Paul Williams schrijven in hun boek *Providing Peacekeepers* dat een algemene theorie omtrent de redenen voor deelname aan vredesmissies niet bestaat, aangezien verschillende factoren en een specifieke politieke context invloed hebben op de besluitvoering.¹⁰ In het geval van de Nederlandse deelname aan UNIFIL, kan er in het boek *Vredesmacht in Libanon* van Ben Schoenmaker en Herman Roozenbeek een gedetailleerde reconstructie van de Nederlandse bijdrage worden gevonden. De auteurs zien de deelname van Nederland als onvermijdelijk, nu Nederland in 1963 aan de VN had laten weten bereid te zijn tot deelname aan vredesmissies.¹¹ Daarnaast zou de internationale positie van Nederland worden versterkt door deelname aan UNIFIL.¹² Dit wordt onderschreven in het boek *Van Korea tot Kabul* van Christ Klep en Richard van Gils. De regering liet het prestige van Nederland zwaar meewegen.¹³ In beide boeken wordt de Nederlandse deelname voornamelijk gestoeld op politieke overwegingen en wordt er weinig tot niets gezegd over overwegingen van morele aard. Speelde het belang van vrede en veiligheid in Libanon en het Midden-Oosten ook een rol? In deze scriptie zal specifiek worden gekeken naar

⁸ Ben Schoenmaker & Loe Maas, 'Het besluit', in: Ben Schoenmaker & Herman Roozenbeek (red.), *Vredesmacht in Libanon. De Nederlandse deelname aan UNIFIL 1979-1985* (Amsterdam 2004) 53-84, aldaar 53-54.

⁹ Christ Klep & Richard van Gils, *Van Korea tot Kabul. De Nederlandse militaire deelname aan vredesoperaties sinds 1945* (Den Haag 2005) 74.

¹⁰ Alex J. Bellamy & Paul D. Williams, 'Introduction: The Politics and Challenges of Providing Peacekeepers', in: Alex J. Bellamy, & Paul D. Williams (red.), *Providing Peacekeepers: The Politics, Challenges and Futures of United Nations Peacekeeping Contributions* (Oxford 2013) 2-22, aldaar 6.

¹¹ Schoenmaker & Maas, 'Het besluit', 54.

¹² Ibidem 58-59, 79-80.

¹³ Klep & Van Gils, *Van Korea tot Kabul*, 71.

deze morele overwegingen, met als onderzoeksvraag: Hoe speelden morele overwegingen een rol bij de besluitvorming over de Nederlandse deelname aan UNIFIL in 1979 en 1982?

Om deze vraag te beantwoorden zal er in het eerste hoofdstuk worden gekeken naar secundaire literatuur omtrent beweegredenen van staten om deel te nemen aan VN-vredesmissies. Bellamy en Williams noemen verschillende 'rationales' die van invloed kunnen zijn op de besluitvorming, zoals politieke, economische, veiligheids-, institutionele of normatieve factoren. Ook zal er aandacht worden besteed aan de karakterisering van Nederland als 'koopman of dominee' binnen het internationale speelveld. Deze karakterisering is relevant omdat in deze scriptie de morele 'dominee' overwegingen worden onderzocht, tegenover de politieke 'koopman' overwegingen die de secundaire literatuur bij deze casus noemt. In de daaropvolgende hoofdstukken zullen de morele overwegingen voor de deelname aan UNIFIL worden onderzocht tijdens twee sleutelmomenten: de initiële besluitvorming om deel te nemen aan UNIFIL in 1979 en het moment dat Israël wederom Zuid-Libanon binnenviel in 1982. Deze momenten zijn gekozen omdat de Nederlandse overheid beide keren voor een keuze kwam te staan: wilde Nederland (nog) deelnemen aan UNIFIL? Voor het onderzoeken van de sleutelmomenten zal er voornamelijk gebruik worden gemaakt van overheidsdocumenten omdat daaruit de besluitvorming rondom UNIFIL kan worden gereconstrueerd. De primaire bronnen die zullen worden bekeken zijn Kamerstukken en parlementaire debatten van januari 1979 en juni en oktober 1982. Daarnaast zullen voor deze periodes notulen van de ministerraad en overige voorbereidende stukken uit het Nationaal Archief in Den Haag worden bestudeerd. De argumenten uit de bronnen zullen worden geanalyseerd op hun politieke en morele componenten. Op deze manier zal er politiek-historisch onderzoek worden gedaan naar de rol van morele overwegingen, en kan er worden onderzocht of en hoe Nederland in Libanon zich naast 'koopman' ook 'dominee' heeft getoond.

Hoofdstuk 1 – De vredesmissie in context

Aan het einde van de twintigste eeuw hebben er meerdere conflicten plaatsgevonden waar een buitenlandse vredesmacht aan te pas moest komen, zoals de Suezcrisis (UNEF I) en het conflict in Joegoslavië (UNPROFOR). Waar dit eerst voornamelijk vredesmissies waren, konden missies later ook worden getypeerd als humanitaire interventie. In dit hoofdstuk staat een theoretische beschouwing van de vredesmissie centraal, waarbij eerst een chronologische verduidelijking van deze ontwikkeling zal worden beschreven. Vervolgens zal er worden ingegaan op redenen waarom staten zouden willen deelnemen aan vredesmissies. Aangezien deze scriptie rondom de Nederlandse deelname aan UNIFIL voornamelijk zal gaan over politieke en morele overwegingen, zullen deze worden verduidelijkt en worden verbonden aan de vermeende tradities van Nederland als ‘dominee’ of ‘koopman’ in de internationale betrekkingen. Aan de hand van de verduidelijkingen die in dit hoofdstuk aan bod komen, kan de besluitvorming rondom de Nederlandse deelname aan UNIFIL zowel op detail als in bredere context beter worden begrepen.

De ontwikkeling van vredesmissies

Net na de Tweede Wereldoorlog stelde de Canadese staat voor om vanuit de organisatie van de VN vredesmissies te organiseren. Het land had voor ogen dat hiermee de vrede kon worden bewaard tussen conflictpartijen.¹⁴ Het was van belang dat legers die deelnamen aan vredesmissies neutraal zouden blijven.¹⁵ Het zou immers niet gaan om *peacemaking*, maar om *peacekeeping*: het bewaren van de vrede. Het was dus niet de bedoeling dat peacekeepers een wezenlijk belang zouden hebben bij hun uitzending. Het bewaren van de vrede kreeg invulling door het bewaken van grenzen en bufferzones na een wapenstilstand, controle bij ontwapening en demobilisatie van legers en het versterken en ondersteunen van lokale overheden.¹⁶ Ook was het belangrijk dat soldaten enkel geweld gebruikten in het geval van

¹⁴ Arturo C. Sotomayor Velázquez, ‘Why Some States Participate in UN Peace Missions While Others Do Not: An Analysis of Civil-Military Relations and Its Effects on Latin America’s Contributions to Peacekeeping Operations’, *Security Studies* 19 (2010) 1, 160-195, aldaar 165.

¹⁵ Laura Neack, ‘UN Peace-Keeping: In the Interest of Community or Self?’, *Journal of Peace Research* 32 (1995) 2, 181-196, aldaar 182.

¹⁶ William J. Durch, ‘Introduction’, in: William J. Durch (red.), *The Evolution of UN peacekeeping: case studies and comparative analysis* (New York 1993) 1-15, aldaar 3.

zelfverdediging. Er werd voorgesteld dat peacekeeping voornamelijk zou worden uitgevoerd door zogenoemde *middle powers*, waar Nederland ook onder kan worden geschaard. Er werd namelijk verwacht dat zij tijdens de Koude Oorlog niet verwickeld waren in een machtsstrijd, minder geopolitieke belangen hadden en daardoor neutraliteit en onpartijdigheid konden waarborgen.¹⁷ Tussen 1947 en 1985 werden er in totaal dertien vredesmissies uitgevoerd.¹⁸

Na de val van de muur kwamen deze ‘klassieke’ vredesmissies op losse schroeven te staan. Het einde van de Koude Oorlog zorgde voor het wegvallen van de politieke spanningen tussen de twee grote machtsblokken. De samenwerking binnen de VN verbeterde en er was een groeiend enthousiasme voor morele en ethische beslissingen, bijvoorbeeld op het gebied van mensenrechten.¹⁹ Tijdens de Koude Oorlog kwamen interventies gerechtvaardigd door humanitaire overwegingen nauwelijks voor. Vanaf de jaren negentig gebeurde dit steeds meer. Dit wordt ook wel het ‘humanitaire moment’ genoemd.²⁰ Verschillende interventies werden in de jaren negentig uitgevaardigd op basis van humanitaire claims, zoals bijvoorbeeld het militair ingrijpen in Irak, Operation Provide Comfort, in 1991.

Naast deze verschuiving in overwegingen om in te grijpen in een land, veranderde ook de houding tegenover de kernwaarden van vredesmissies: toestemming van het land waar wordt ingegrepen, neutraliteit van de vredesmacht en het niet gebruiken van geweld.²¹ De vredesmissies van tijdens de Koude Oorlog pasten binnen dit ‘klassieke’ beeld. Zij waren namelijk gestoeld op goedkeuring van het gastland en er werd enkel geweld gebruikt in het geval van zelfverdediging.²² Bij vredesmissies en humanitaire interventies vanaf de jaren negentig werden deze kernwaarden soms uit het oog verloren. Er was niet altijd sprake van goedkeuring van het plaatselijke gezag. Daarnaast was geweld in meerdere instanties toegestaan.²³ De ‘klassieke’ vorm van peacekeeping heeft met de jaren dus plaats gemaakt voor een meer ‘robuuste’ variant.

¹⁷ Neack, ‘UN Peace-Keeping: In the Interest of Community or Self?’, 183; Sotomayor Velázquez, ‘Why Some States Participate in UN Peace Missions While Others Do Not’, 165.

¹⁸ Durch, ‘Introduction’, 7.

¹⁹ Matthew Jamison, ‘Humanitarian intervention since 1990 and ‘liberal inventionism’’, in: Brendan Simms en D.J.R. Trim (red.), *Humanitarian Intervention: A History* (Cambridge 2011) 365-380, aldaar 365.

²⁰ Duyvesteyn en Arlar, ‘Nederland en humanitaire interventie’, 222.

²¹ Renata Dawn, ‘The Evolution of International Peacekeeping’, in: Mary Kaldor en Iavor Rangelov (red.), *The Handbook of Global Security Policy* (Chichester 2014) 247-264, aldaar 250.

²² James Sloan, ‘The Evolution of the Use of Force in UN Peacekeeping’, *Journal of Strategic Studies* 37 (2014) 5, 674-702, aldaar 679.

²³ Duyvesteyn en Arlar, ‘Nederland en humanitaire interventie’, 222; Durch, ‘Introduction’, 5.

Onder welke noemer kan UNIFIL worden geschaard? De Nederlandse deelname aan UNIFIL vond plaats tussen 1979 en 1985, nog tijdens de Koude Oorlog en voor het 'humanitair moment'. Nederland was een van de *middle powers* die werd gevraagd om aan te sluiten bij de missie. Als voornaamste taken besloeg het mandaat van UNIFIL het toezien op de wapenstilstand, het herstellen van internationale vrede en veiligheid en het rechtzetten van de Libanese soevereiniteit. Daarnaast kon er enkel geweld worden gebruikt in het geval van zelfverdediging en stemden de conflictpartijen in met de aanwezigheid van de vredesmacht. Dit alles maakt dat UNIFIL tussen de jaren 1979 en 1985 kan worden gezien als een 'klassieke' vredesmissie, met de geijkte kenmerken van neutraliteit, goedkeuring van het gastland en een geweldloos mandaat. UNIFIL kan dus niet worden gezien als een 'robuuste' vredesmissie of een humanitaire interventie.

Waarom doen staten mee aan vredesmissies?

Staten legitimeren hun bijdragen aan humanitaire interventies voornamelijk met argumenten van morele, mensenrechtelijke aard.²⁴ Bij de 'klassieke' vredesmissies van voor 1989 was dit minder vanzelfsprekend. Dit maakt het onderzoeken van de argumenten voor de Nederlandse deelname aan UNIFIL extra interessant, met name op het gebied van morele overwegingen. Morele, normatieve overwegingen zijn echter niet de enige argumenten die kunnen verklaren waarom staten deelnemen aan vredesmissies. Volgens Bellamy en Williams verschillen de redenen voor staten om bij te dragen aan vredesmissies per geval.²⁵ Elke staat functioneert op een andere manier, heeft andere waarden en andere belangen. Er zijn wel een aantal pogingen gedaan om het deelnemen van staten aan vredesmissies te theoretiseren.

Een van deze verklaringen is gestoeld op de theorie en denkwijze van het realisme in de internationale betrekkingen. Binnen deze zienswijze willen staten enkel hun krijgsmacht inzetten wanneer dit ten goede komt aan het eigen, nationale belang. Dit kan zijn vanwege geopolitieke of veiligheidsredenen, of omdat het sturen van een vredesmacht kan bijdragen aan de internationale politieke positie.²⁶ Echter verklaart het realisme niet waarom er verschillen zijn tussen staten die op elkaar lijken: waarom draagt het ene land wel bij aan een

²⁴ Duyvesteyn en Arlar, 'Nederland en humanitaire interventie', 222.

²⁵ Bellamy & Williams, 'Introduction', 18.

²⁶ Sotomayor Velázquez, 'Why Some States Participate in UN Peace Missions While Others Do Not', 168.

vredesmissie, en het andere niet?²⁷ Tegenover dit realisme staan onder andere ‘liberale’ theorieën, die uitgaan van bijdragen aan vredesmissies vanuit principe. Door internationale samenwerkingen kunnen kosten en baten worden verdeeld en kan er worden gestreefd naar een gezamenlijk doel. Het bewerkstelligen van vrede en veiligheid kan bijvoorbeeld de internationale handel bevorderen. De samenwerking komt dan iedereen ten goede. Echter is met deze theorie nog steeds niet de vraag beantwoord waarom de ene staat wel meedoet, en de andere niet.²⁸

Omdat geen enkele theorie op een zuivere manier de causale verbanden kan blootleggen, introduceren Bellamy en Williams een raamwerk van verschillende ‘rationales’ om meespelende factoren te identificeren en in kaart te brengen. De verschillende argumenten die ze noemen sluiten elkaar niet uit, kunnen naast elkaar bestaan en hoeven niet allemaal in elke specifieke casus aanwezig te zijn. Ten eerste kunnen staten bijdragen aan een VN-vredesmacht vanwege uiteenlopende ‘political rationales’. Het sturen van een vredesmacht kan bijvoorbeeld politiek aanzien opleveren binnen het internationale speelveld en respect en autoriteit binnen de VN genereren. Ook kunnen de beweegredenen van staten ‘economic rationales’ volgen. De financiële compensatie die de VN aanbiedt geeft dan een reden tot deelname. Vervolgens kunnen ‘security rationales’ een rol spelen. Staten kunnen deelnemen vanuit veiligheidsoverwegingen: in hoeverre vormt een gewapend conflict een bedreiging voor nationale veiligheid? Ook kunnen nationale instituties en de relatie tussen de staat en haar burgers invloed hebben op de besluitvorming. Een voorbeeld van deze ‘institutional rationales’ is de bereidheid en de geschiktheid van het nationale leger om in te grijpen. Als laatste noemen Bellamy en Williams ‘normative rationales’. Staten kunnen ook morele overwegingen hebben om bij te dragen aan vredesmissies, omdat zij geloven dat deelname het juiste is om te doen. Vanuit moreel principe willen landen iets bijdragen aan de VN, aangezien de VN als legitiem internationaal orgaan internationale vrede stimuleert.²⁹

Hoewel de bovenstaande vijf soorten overwegingen in meerdere of mindere mate kunnen voorkomen bij verschillende conflicten, is voor deze scriptie vooral het politieke dilemma tussen eigenbelang en altruïsme van belang. Kwam de besluitvorming rondom UNIFIL voornamelijk tot stand door politieke overwegingen of speelden morele argumenten

²⁷ Bellamy & Williams, ‘Introduction’, 8.

²⁸ Ibidem 12-14.

²⁹ Ibidem 19-21.

gebaseerd op meer altruïstische motieven ook een rol? Bellamy en Williams categoriseren morele argumenten als redenen die gestoeld zijn op het bevorderen van de internationale rechtsorde en 'het goede' doen voor de medemens. Deze definitie kan worden aangevuld met het concept van Alison Brysk van staten als 'Global Good Samaritans'. Deze landen hebben het belang van anderen hoog in het vaandel staan en willen graag met hun principes een betere wereld creëren.³⁰ Universele principes zijn onder andere het bijdragen aan vrede, veiligheid en humanitaire belangen.³¹ In deze scriptie zullen argumenten die binnen de casus van UNIFIL uitgaan van deze principes als 'moreel' worden gezien. Tegenover deze morele overwegingen staan politieke overwegingen rondom eigenbelang. Wat komt de staat zelf ten goede, bijvoorbeeld op het gebied van politiek aanzien en respect?

De Nederlandse traditie: dominee of koopman?

Nu we naar de bredere geschiedenis van de vredesmissie hebben gekeken en aandacht hebben besteed aan de beweegredenen van staten om mee te werken aan vredesmissies, rest nog de vraag hoe de Nederlandse staat ten tijde van UNIFIL binnen dit kader past. Nederland werd net na de Tweede Wereldoorlog lid van de VN en wilde graag actief bijdragen aan het behouden van internationale vrede en veiligheid.³² Daarnaast ging het bevorderen van mensenrechten in 1973 onder het linkse kabinet Den Uyl in het bijzonder deel uitmaken van het Nederlands buitenlands beleid. Zo werd het apartheidsregime in Zuid-Afrika duidelijker veroordeeld en kreeg Chili geen hulp meer na de staatsgreep van generaal Pinochet.³³ Het Nederlandse beleid sloot aan bij een opkomende universele mensenrechtencultuur waar de Nederlandse staat een voorloper van werd. Toch is het politieke eigenbelang nooit ver weg. Zo staat Nederland er ook om bekend dat bilaterale (handels)relaties met landen die mensenrechten overtreden vaak niet worden stopgezet.³⁴ Met andere woorden: is de beeldvorming van Nederland als internationale voorvechter van morele waarden wel historisch accuraat?

³⁰ Alison Brysk, *Global Good Samaritans: Human Rights as Foreign Policy* (Oxford 2009) 5, 33.

³¹ Michael Pugh, 'Peacekeeping and critical theory', *International Peacekeeping* 11 (2004) 1, 39-58, aldaar 47-48.

³² Joris J.C. Voorhoeve, *Peace, profits and principles: a study of Dutch foreign policy* (Den Haag 1985) 206.

³³ Peter Malcontent, 'Nederland en de mensenrechten', in: Jacco Pekelder e.a., *De wereld volgens Nederland. Nederlandse buitenlandse politiek in historisch perspectief* (Amsterdam 2015) 128-151, aldaar 132.

³⁴ Brysk, *Global Good Samaritans*, 128, 148.

Hier komt de vermeende traditie van Nederland als ‘dominee’ of ‘koopman’ om de hoek kijken. Aan deze duale karakterisering kan bijna niet worden ontsnapt als de geschiedenis van het Nederlands buitenlands beleid wordt onderzocht. Binnen dit beleid hebben internationale normen en waarden zoals mensenrechten en het belang van een internationale rechtsorde een grote rol.³⁵ Deze morele overwegingen over ‘wat het goede is’ staan centraal bij de rol van ‘dominee’. Hier tegenover staat de ‘koopman’, die de politieke en economische belangen die het eigenbelang van de Nederlandse staat dienen typeert.

In deze scriptie staat deze balans in het geval van de Nederlandse deelname aan UNIFIL centraal. De historiografie typeert Nederland bij de initiële besluitvorming als ‘koopman’, aangezien politieke overwegingen zoals de positie van Nederland binnen de VN en het belang van internationaal aanzien een rol speelden bij de overwegingen. Ook na de Israëliëse inval *Peace for Galilee* in 1982 wordt meer geschreven over het mogelijke gezichtsverlies dat Nederland bij terugtrekking zou lijden dan over morele en humanitaire argumenten. Dit is opvallend aangezien het Nederlands buitenlands beleid binnen het kader van de VN streefde naar vrede en veiligheid en vanaf 1973 onder Den Uyl zich verder ging richten op mensenrechten. Welke rol was er bij de besluitvorming rondom UNIFIL voor morele overwegingen, die met het beeld van de ‘dominee’ overeenkomen?

Conclusie

In dit hoofdstuk is getracht vredesmissies te plaatsen binnen een bredere context. We hebben gezien dat vredesmissies eerst een ‘klassieke’ vorm hadden met neutraliteit, geweldloosheid en toestemming van het plaatselijke gezag als belangrijkste kenmerken. Later waren deze kernwaarden geen hard vereiste meer en kon er worden gesproken van ‘robuuste’ vredesmissies, of in sommige gevallen humanitaire interventies. UNIFIL ging te werk onder een ‘klassiek’ mandaat, maar bevond zich wel op het kantelpunt tussen de ‘klassieke’ vredesmissies en de meer ‘robuuste’ interventies. In de volgende hoofdstukken wordt de Nederlandse besluitvorming onder de loep genomen met een bijzonder oog voor morele overwegingen ten behoeve van de vrede en veiligheid in Libanon. Doordat verschillende beweegredenen voor staten besproken zijn, kunnen we de overwegingen die we tegenkomen categoriseren. Op die manier kunnen we op zoek gaan naar ‘morele’ en ‘politieke’

³⁵ Voorhoeve, *Peace, profits and principles*, 250.

overwegingen. De duale karakterisering van Nederland als 'dominee' of 'koopman' en de daarmee samenhangende spanning tussen eigenbelang en altruïsme komen vaak terug in beschouwingen over het Nederlands buitenlands beleid. Door te kijken naar morele en politieke overwegingen kan er worden bepaald of in het geval van Libanon Nederland meer de rol van 'koopman' of van 'dominee' op zich nam.

Hoofdstuk 2 – Initiële besluitvorming UNIFIL 1979

Aan het begin van 1979 stond de Nederlandse overheid voor een keuze: een vredesmacht sturen naar Libanon of niet? UNIFIL zou als ‘klassieke’ vredesmissie moeten zorgen voor rust en vrede in het gebied, zodat de Libanese autoriteiten het eigen gezag konden opzetten. Bijdragen aan vrede in het Midden-Oosten kon een nobele taak zijn voor de Nederlandse vredesmacht. Maar was dit daadwerkelijk de reden dat de Nederlandse regering besloot deel te nemen aan UNIFIL? In dit hoofdstuk zal worden gekeken naar de rol van morele overwegingen bij de initiële besluitvorming rondom de Nederlandse deelname aan UNIFIL in 1979. Om deze vraag te beantwoorden zal eerst de benadering van Nederland door de VN worden beschreven. Vervolgens zal er worden ingegaan op de beraadslaging in de ministerraad. Wat waren de redenen voor deelname aan UNIFIL en hoe werden deze redenen wereldkundig gemaakt? Daarna zal er worden gekeken naar de manier waarop de desbetreffende ministers de Nederlandse deelname aan UNIFIL in Kamerstukken verantwoordden. Op deze manier zal er een reconstructie plaatsvinden van de beweegredenen, met een speciale focus op morele overwegingen.

Verzoek tot deelname

Een half jaar na het begin van UNIFIL zette Iran de medewerking aan UNIFIL stop vanwege interne conflicten. Ook Frankrijk, dat in maart 1978 veel troepen had gestuurd om UNIFIL op weg te helpen, besloot enkel nog een logistieke eenheid in Libanon te houden.³⁶ Om dit gat te vullen, benaderde de VN onder andere Denemarken en België om deel te nemen aan de vredesmacht. België ging niet in op het verzoek omdat de demissionaire regering niet over een dergelijke kwestie wilde beslissen. Ook Denemarken bedankte omdat er al Deense troepen actief waren voor de VN.³⁷ Dit maakte dat de VN alle hoop vestigde op Nederland. Op 19 december 1978 kwam via de Nederlandse permanente vertegenwoordiger van de VN het informele verzoek binnen of Nederland wilde bijdragen aan de vredesmacht.

Het verzoek tot deelname aan UNIFIL was de eerste VN-missie waaraan Nederland substantieel kon bijdragen. Eerder was Nederland voor de VN-missie in Namibië (UNTAG)

³⁶ Schoenmaker & Maas, ‘Het besluit’, 53.

³⁷ Ibidem 57.

gevraagd, maar de Nederlandse toezegging bleef beperkt tot enkele geneeskundige militairen. Bij andere VN-missies was Nederland niet voor een grote bijdrage benaderd. In een poging haar bereidheid duidelijk te maken, verklaarde de Nederlandse staat in 1963 dat er militairen voor de VN ter beschikking stonden. Dit 'stand-by' aanbod werd in 1965 uitgebreid. Het aanbod hield in dat het Nederlandse leger te allen tijde militairen paraat had staan voor de VN. Van dit aanbod was nog niet eerder gebruik gemaakt door de VN omdat het koloniale verleden van Nederland, met recente conflicten in Nieuw-Guinea en Indonesië, Nederland niet de ideale kandidaat maakte om bij te dragen aan vredesmissies.³⁸ Met het informele verzoek van 19 december 1978 kwam hier dus verandering in. Nederland had haar internationale imago, bijvoorbeeld door veel geld uit te trekken voor ontwikkelingshulp, voldoende opgepoetst om door de VN en lokale autoriteiten te worden geaccepteerd als vredesmacht.³⁹

Eerste reacties

Een dag na het informele verzoek kwamen vertegenwoordigers van het Ministerie van Buitenlandse Zaken en het Ministerie van Defensie bij elkaar. Buitenlandse Zaken was onmiddellijk enthousiast, maar Defensie hield nog een slag om de arm. Er werd besloten om de mogelijke deelname verder te onderzoeken op politiek, juridisch en organisatorisch vlak.⁴⁰ Het standpunt van de minister van Buitenlandse Zaken, Chris van der Klaauw, kwam uiteindelijk naar buiten op 4 januari 1979. Hij schreef aan de leden van de ministerraad dat hij positief stond tegenover een Nederlandse deelname. Hij achtte de Nederlandse deelname zowel van nationaal als internationaal politiek belang.⁴¹ Van der Klaauw verwachtte dat deelname aan UNIFIL kon rekenen op een goed onthaal bij de bevolking en de Tweede Kamer, omdat er op deze manier werd gestreefd naar een oplossing voor de problematiek in het Midden-Oosten. Ook kon Nederland eindelijk actiever zijn binnen de VN. Vervolgens schrijft Van der Klaauw over het internationaal-politieke argument:

³⁸ Ben Schoenmaker, 'The debate on the Netherlands contribution to UNIFIL, 1979-85', *International Peacekeeping* 12 (2005) 4, 586-598, aldaar 588.

³⁹ Schoenmaker, 'The debate on the Netherlands contribution to UNIFIL, 1979-85', 588.

⁴⁰ Schoenmaker & Maas, 'Het besluit', 66.

⁴¹ Nationaal Archief, Den Haag (hierna: NL-HaNA), 2.03.01, Ministeries voor Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk (AOK) en van Algemene Zaken (AZ): Kabinet van de Minister-President (KMP), (1924) 1942-1979 (1989), inventarisnummer 8752, brief 4 januari 1979, C.A. van der Klaauw, aan de voorzitter en de leden van de ministerraad, Den Haag, 2.

Wat het internationaal-politieke aspect betreft, wil ik in de eerste plaats opmerken dat deelname aan de VN-vredesoperatie de positie van Nederland bij het internationale overleg over vredesvraagstukken zal versterken. Belangrijker is echter de overweging, dat een verstek gaan van Nederland duidelijk afbreuk zou doen aan de geloofwaardigheid van ons land in de Verenigde Naties.⁴²

In dit argument komt duidelijk de geloofwaardigheid van Nederland op het internationale speelveld naar voren. Het is een overweging van politieke aard, omdat de internationale positie van Nederland in het geding is. Deze geloofwaardigheid komt ook naar voren in Van der Klaauw's concluderende woorden: 'Alles overwegende, concludeer ik, dat Nederland zich in het licht van onze consequente vredespolitiek niet kan veroorloven een beroep van de Verenigde Naties (...) niet in te willigen'.⁴³ Ook legt Van der Klaauw de eventuele risico's die de Nederlandse militairen lopen snel naast zich neer, omdat het niet bij de Nederlandse waardigheid en traditie zou passen als gevaarlijke missies alleen aan andere landen overgelaten zouden worden.⁴⁴ De argumenten in de brief gaan dus over prestige en internationale geloofwaardigheid en er komen geen duidelijke morele overwegingen naar voren. Verwijzingen naar de Nederlandse vredespolitiek gaan niet over het belang van internationale vrede, maar over het belang van de continuering van het buitenlands beleid.

Van der Klaauw noemde in zijn brief geen enkel tegenargument, maar deze waren er wel degelijk. De defensiestaf zag operationele en organisatorische problemen. Nederland had in 1963 toegezegd stand-by te staan, maar in de praktijk was het VN-bataljon onvoldoende getraind, kon het niet snel worden ingezet vanwege ontbrekende vaccinaties en door een tekort aan vrijwilligers zouden ook dienstplichtigen die niet naar Libanon wilden worden verplicht om te gaan.⁴⁵ Ook bestond de vrees dat deelname aan een VN-vredesmissie de geloofwaardigheid binnen de NAVO op het spel zou zetten, aangezien Nederland dan voor NAVO doeleinden minder eenheden beschikbaar had. De bezwaren die binnen het Ministerie van Defensie bestonden waren voornamelijk van institutionele en organisatorische aard en berustten niet op morele overwegingen.

⁴² NL-HaNA, 2.03.01, inventarisnummer 8752, C.A. van der Klaauw aan ministerraad 4 januari 1979, 2.

⁴³ Ibidem 4.

⁴⁴ Ibidem 3.

⁴⁵ Schoenmaker & Maas, 'Het besluit', 69-70.

Besluitvorming

De definitieve besluitvorming rondom de Nederlandse deelname aan UNIFIL stond op het programma voor de ministerraadvergadering van 12 januari 1979. De vraagstukken rondom voldoende militaire vrijwilligers en het stand-by aanbod waren al eerder onderdeel van gesprek geweest.⁴⁶ Verder werd duidelijk dat de VN-vergoeding voor deelname niet de volledige kosten zou dekken. Economisch voordeel zou de Nederlandse staat dus niet behalen bij een deelname aan UNIFIL. De minister van Defensie, Willem Scholten, besloot voor de beraadslaging op 12 januari om toch positief te reageren op een Nederlandse bijdrage aan UNIFIL. Hij ging overstag omdat Nederland bij de VN had aangegeven stand-by te staan, het van belang was dat er werd bijgedragen aan de vrede in het Midden-Oosten en omdat de missie kon zorgen voor praktijkervaring bij de militaire eenheden.⁴⁷ Dit zijn gemengde overwegingen. Het plichtsbesef van het stand-by aanbod doet vooral politiek aan, terwijl de overweging over vrede in het Midden-Oosten als moreel standpunt kan worden gezien. Scholten sluit af met een institutionele overweging: het zou goed zijn als de eenheden in de praktijk op de proef worden gesteld.

Uiteindelijk waren de meeste ministers op 12 januari 1979 positief over het uitzenden van een Nederlandse vredesmacht. Het valt op dat verschillende ministers verwijzen naar de Nederlandse verplichtingen als lid van de VN en de daaruit voortvloeiende verantwoordelijkheid. Minister Gardeniers stelt dat zij de deelname aan UNIFIL ondersteunt omdat 'Nederland daarmee herhaaldelijke toezeggingen waarmaakt'.⁴⁸ Ook minister Andriessen stemt in omdat 'Nederland als constructief lid van de VN bijdragen moet leveren aan VN-vredesoperaties'.⁴⁹ Minister Tuijnman vult aan dat 'een positieve reactie voortvloeit uit de VN-verplichtingen die Nederland op zich genomen heeft. Anders zou de Nederlandse positie ongeloofwaardig worden'.⁵⁰ Het zijn voornamelijk politieke overwegingen, die voortvloeien uit de vrees voor internationale imagoschade wanneer Nederland afspraken met de VN niet zou nakomen. Het belang van vrede in Libanon en wat Nederland daarvoor kon

⁴⁶ NL-HaNA, 2.02.05.02, Raad van Ministers (Ministerraad), 1823-1995, inventarisnummer 2659, notulen 4 januari 1979, 3-4.

⁴⁷ Schoemaker & Maas, 'Het besluit', 80.

⁴⁸ NL-HaNA, 2.02.05.02, Raad van Ministers, inventarisnummer 2659, notulen 12 januari 1979, 10.

⁴⁹ Ibidem 11.

⁵⁰ Ibidem.

betekenen werd nauwelijks in overweging genomen. Slechts een keer maken de notulen van de ministerraad melding van een argument dat als moreel kan worden gezien:

Minister De Koning is voor deelneming van Nederland aan UNIFIL. Het is belangrijk dat Nederland de VN steunt daar waar deze tracht de vrede te bewaren. Het VN-optreden in Libanon heeft geleid tot een verbetering van de situatie aldaar. Als het kabinet zou besluiten het verzoek van de secretaris-generaal niet positief te beantwoorden, zou dit de geloofwaardigheid van Nederland tegenover de VN ernstig verzwakken.⁵¹

Minister De Koning bracht naar voren dat UNIFIL kon bijdragen aan vrede in Libanon. Deze morele overweging is echter verweven met een politieke, aangezien in de daaropvolgende zin de geloofwaardigheid van Nederland nogmaals wordt aangehaald. Uiteindelijk zou de deelname aan UNIFIL kunnen rekenen op een meerderheid in de ministerraad.

Bekendmaking van de beslissing

Omdat de beslissing over de deelname aan UNIFIL snel moest worden genomen, besloot de ministerraad om deze zelf te nemen en de Tweede Kamer hier niet bij te betrekken. De Tweede Kamerleden werden door middel van een brief pas na de ministerraadvergadering van 12 januari op de hoogte gesteld, tegelijk met de rest van Nederland. De verklaring voor deelname aan UNIFIL luidde:

Het kabinet heeft gemeend deze verantwoordelijkheid, mede in het licht van de veiligheidspolitiek en het defensiebeleid als verwoord in het regeerakkoord en de regeringsverklaring, niet te moeten schuwen. Daarnaast is mede overwogen dat keer op keer de wens is uitgesproken dat Nederland een actieve rol dient te spelen in de VN. Het meent deze beslissing nu dan ook aan de internationale gemeenschap verplicht te zijn.⁵²

De voornaamste redenen voor deelname wordt in de brief dus gelegd bij de nationaal-politieke verantwoordelijkheid die voortvloeit uit het Nederlandse veiligheidsbeleid, en de internationaal-politieke verantwoordelijkheid tegenover de VN en de internationale

⁵¹ NL-HaNA, 2.02.05.02, Raad van Ministers, inventarisnummer 2659, notulen 12 januari 1979, 10.

⁵² Tweede Kamer der Staten-Generaal (hierna: TKSG), Kamerstukken 1978-1979, 15441, nr. 1, 12 januari 1979, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000179546> (geraadpleegd op 4 januari 2021), 2.

gemeenschap. Hoewel er wordt verwezen naar de Nederlandse veiligheidspolitiek, wordt er niet benoemd waarom deze belangrijk is in dit geval. Een expliciete morele overweging wordt in de brief dus niet gegeven.

De vele vragen van de Kamerleden werden voorafgaand aan het debat op 1 februari 1979 schriftelijk beantwoord. Op een vraag naar de specifieke beweegredenen van de ministerraad om in te stemmen met het verzoek, werd wederom verwezen naar het stand-by aanbod en naar het buitenlands beleid dat bijdragen aan de VN aanmoedigt. Waar voorheen de argumentatie ophield, wordt nu in het document de waarde van de VN voor de internationale vrede en veiligheid onderstreept.⁵³ Er wordt benadrukt dat de VN bijdraagt aan het voorkomen van gewapende conflicten in het Midden-Oosten en op deze manier streeft naar langdurige vrede.⁵⁴ Daarbij wordt ook meer aandacht besteed aan de positieve bijdrage die een Nederlandse deelname kan leveren:

Wij hebben de overtuiging dat de Nederlandse eenheden een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan de taken van UNIFIL. Zou Nederland niet positief hebben gereageerd op het verzoek van de Secretaris-Generaal der VN dan zou UNIFIL op een belangrijk moment van zijn bestaan aanzienlijk zijn verzwakt, hetgeen tot een ernstige bedreiging van de situatie in het gehele land zou hebben geleid.⁵⁵

Ook in een overleg op 25 januari 1979 tussen de vaste commissies van het Ministerie van Defensie en Buitenlandse Zaken komt een vergelijkbare argumentatie naar voren: de vrede in het Midden-Oosten moet worden bewaard en Nederland wil zich hier graag voor inzetten.⁵⁶ Waar er eerst voornamelijk een beroep werd gedaan op politieke argumenten over bijvoorbeeld de Nederlandse geloofwaardigheid en verantwoordelijkheid binnen het internationale speelveld, lijken nu ook meer morele overwegingen over het belang van vrede in het Midden-Oosten ten tonele te komen. Het valt op dat dit gebeurt op het moment dat de beslissing om deel te nemen meer publiekelijk wordt gelegitimeerd. Tijdens hetzelfde overleg wordt echter ook gevraagd naar de wijze waarop Nederland prestige zou hebben verloren bij

⁵³ TKSG, Kamerstukken 1978-1979, 15441, nr. 3, 25 januari 1979, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000179544> (geraadpleegd op 4 januari 2021), 9.

⁵⁴ TKSG, Kamerstukken 1978-1979, 15441, nr. 3, 25.

⁵⁵ Ibidem 19.

⁵⁶ TKSG, Kamerstukken 1978-1979, 15441, nr. 4, 31 januari 1979, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000179547> (geraadpleegd op 4 januari 2021), 2.

een negatief antwoord aan de VN, waarop wordt geantwoord dat Nederland in dat geval ongeloofwaardig zou zijn in haar standpunt.⁵⁷ Morele en politieke overwegingen staan dus met elkaar in verbinding. De Nederlandse overheid neemt morele standpunten in met betrekking tot het belang van het bijdragen aan de VN en wereldvrede, maar een weigering van deelname aan de VN zou politieke spanning opleveren in de vorm van gezichtsverlies en ongeloofwaardigheid.

Uiteindelijk zou de Tweede Kamer overwegend positief reageren op de Nederlandse deelname aan UNIFIL. Kamerleden refereerden naar de belangrijke vredesbewarende taak van de VN en vinden het zeer belangrijk dat Nederland hieraan een bijdrage levert.⁵⁸ Wel wordt de ministerraad door kamerlid Brinkhorst (D66) een zekere argeloosheid verweten in de haast van de beslissing.⁵⁹ Heeft de ministerraad wel voldoende onderzoek gedaan naar de risico's die de missie met zich meebrengt? Het was immers al bekend dat het mandaat van UNIFIL lastig uitvoerbaar was. Brinkhorst was van mening dat de ministerraad meer onderzoek had moeten doen naar de situatie.⁶⁰ Ook wanneer de geloofwaardigheid van Nederland op het spel stond was het uitzenden van Nederlandse militairen naar een instabiel gebied een serieuze zaak.

Conclusie

De besluitvorming laat zien dat de initiële beslissing in de kern op politieke overwegingen gestoeld was, al ontbraken morele argumenten niet volledig. Tijdens de beraadslaging van de ministerraad voerden voornamelijk politieke overwegingen over verantwoordelijkheid tegenover het stand-by aanbod en de daaruit voortvloeiende geloofwaardigheid van het Nederlandse beleid de boventoon. In daaropvolgende Kamerstukken krijgt het argument over de Nederlandse verantwoordelijkheid naast een politieke, ook een morele laag. De VN draagt bij aan de internationale vrede en door deelname kan Nederland wat betekenen voor de onrust in het Midden-Oosten. Beide overwegingen speelden mee, wat de besluitvorming geen exclusief moreel of politiek karakter gaf. In dit geval trad de Nederlandse overheid dus niet geheel op als 'dominee', noch als 'koopman'. De morele argumenten over het belang van

⁵⁷ TKSG, Kamerstukken 1978-1979, 15441 nr. 4, 3-4.

⁵⁸ Bijvoorbeeld reactie Mr. Van den Bergh (PvdA): *Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal* (hierna: *HTK*) 1978-1979, 2936.

⁵⁹ *HTK* 1978-1979, 2945.

⁶⁰ *Ibidem* 2946.

internationale vrede en veiligheid speelden echter een ondergeschikte rol: in de ministerraad waar de initiële beslissing werd genomen, kwamen overwegingen over vrede en veiligheid nauwelijks ter sprake. Daarbij valt op dat er vooral pas morele legitimering naar voren komt wanneer de kwestie meer publiekelijk wordt besproken. Het is wellicht opvallend dat de Nederlandse staat de beslissing over UNIFIL met name stoelt op politieke argumenten. In lijn met geschiedenis omtrent het Nederlands buitenlands beleid zou het te verwachten zijn dat er bij de interne beraadslaging meer aandacht zou zijn besteed aan morele overwegingen. Dat zou later, toen de missie in 1982 in het geding kwam, veranderen.

Hoofdstuk 3 – 1982: Blijft Nederland in Libanon?

Tijdens de operatie *Peace for Galilee* op 6 juni 1982 viel Israël wederom Libanon binnen, met het uitschakelen van de PLO in het gebied als doel. Directe aanleiding voor de inval was een Palestijnse aanslag op de Israëlische ambassadeur in Londen.⁶¹ Doordat Zuid-Libanon werd bezet door Israël was de vredesbewarende taak van UNIFIL niet meer mogelijk en ging het mandaat zich vooral richten op het verlenen van humanitaire hulp. De Nederlandse staat stond voor een keuze: moesten de Nederlandse militairen in Libanon blijven? In dit hoofdstuk zal worden gekeken naar de rol van morele overwegingen bij het besluit van de Nederlandse staat om in Libanon te blijven. Er zal worden gekeken naar de beraadslagingen in de ministerraad en het parlement net na de Israëlische inval en naar overwegingen enkele maanden later. Op dat moment was Israël nog steeds aanwezig in Libanon en was de vraag of Nederland zou blijven wederom aan de orde.

Eerste reacties op de Israëlische inval

Na de Israëlische inval kwamen op 7 juni 1982 de vaste Kamercommissies voor Defensie en Buitenlandse zaken bijeen tijdens een spoedzitting. Er werd verontwaardigd gereageerd op de acties van Israël, waarna D66 en de PvdA pleitten voor een heroverweging van de Nederlandse bijdrage aan UNIFIL.⁶² Minister Dries van Agt, die op dat moment naast Minister-President ook de portefeuille van Buitenlandse Zaken op zich nam, achtte 'een Nederlands initiatief tot terugtrekking niet gepast, omdat daarmee schade wordt toegebracht aan de VN-doelstellingen'.⁶³ Daarnaast was er op dat moment nog weinig bekend over de situatie in Libanon, waardoor concrete beslissingen over de voortzetting van UNIFIL nog niet konden worden gemaakt.⁶⁴

⁶¹ Christ Klep, Ben Schoenmaker & Loe Maas, 'De inval', in: Ben Schoenmaker & Herman Roozenbeek (red.), *Vredesmacht in Libanon. De Nederlandse deelname aan UNIFIL 1979-1985* (Amsterdam 2004) 297-331, aldaar 279.

⁶² NL-HaNA, 2.13.213, Nederlandse militaire deelname aan de vredesoperaties UNIFIL, MFO en UNTAG van het Ministerie van Defensie, (1968) 1979-1990, inventarisnummer 514, Aantekening 8 juni 1982 over vergadering 7 juni 1982 met Vaste Commissies voor Buitenlandse Zaken en Defensie over UNIFIL, Den Haag.

⁶³ NL-HaNA, 2.13.213, Nederlandse militaire deelname aan de vredesoperaties UNIFIL, MFO en UNTAG van het Ministerie van Defensie, inventarisnummer 514, Aantekening 8 juni 1982 over vergadering 7 juni 1982.

⁶⁴ Klep, Schoenmaker & Maas, 'De inval', 310-311.

In de daaropvolgende ministerraad van 11 juni 1982, sprak de staatssecretaris van Defensie Jan van Houwelingen over een 'uiterst zorgelijke situatie' die was ontstaan in het zuiden van Libanon.⁶⁵ Verschillende ministers begonnen te twijfelen aan het nut van de Nederlandse bijdrage aan UNIFIL. Van Agt deelde mee dat hij in New York ging overleggen met de landen die troepen leverden aan UNIFIL om te beraadslagen over de toekomst van UNIFIL.⁶⁶ Daarnaast zou er over een snelle terugtrekking van de Nederlandse bijdrage goed moeten worden nagedacht, aangezien Egypte direct na de aanval al had gevraagd om een versterking van UNIFIL.⁶⁷ Al met al was er in de eerste dagen na de Israëliësch aanval nog veel onduidelijk over de concrete situatie in het Midden-Oosten. Er kon enkel worden gegist naar de plannen die Israël had voor Zuid-Libanon. Deze onwetendheid tekent de reacties van de bewindslieden. Doordat er nog veel onduidelijk is, werd er nog geen specifiek standpunt ingenomen.

Mandaat verlengd

De deelnemende landen moesten tot een beslissing komen: zouden zij blijven of toch uit Libanon vertrekken? De verlenging van UNIFIL stond op 19 juni 1982 op de planning in de Veiligheidsraad. De Verenigde Staten waren voor het verlengen van het mandaat, omdat na een verbetering van de situatie tussen conflictpartijen weer ruimte zou zijn voor UNIFIL.⁶⁸ Daarnaast zou het opnieuw opzetten van een vredesmacht op een later tijdstip veel meer moeite kosten dan dat UNIFIL nu zou worden behouden. In het artikel 'The debate on the Netherlands contribution to UNIFIL, 1979-1985' schrijft Ben Schoenmaker dat deze Amerikaanse argumenten er voornamelijk voor zorgden dat Nederland haar troepen niet terugtrok in juni 1982.⁶⁹ Hierin zou een internationaal-politieke reden schuil kunnen liggen voor Nederland om de bijdrage aan UNIFIL niet stop te zetten. De Amerikanen hadden er immers om gevraagd. In de bronnen komt deze Amerikaanse invloed echter niet duidelijk naar voren.

Op 17 juni 1982, voorafgaand aan het parlementaire debat op 18 juni, kwamen de vaste Kamercommissies van Defensie en Buitenlandse Zaken bij elkaar voor een overleg. Een

⁶⁵ NL-HaNA, 2.02.05.02, Raad van Ministers, inventarisnummer 3505, notulen 11 juni 1982, 6.

⁶⁶ Ibidem 6.

⁶⁷ Ibidem 7.

⁶⁸ Klep, Schoenmaker & Maas, 'De inval', 314.

⁶⁹ Schoenmaker, 'The debate on the Netherlands contribution to UNIFIL, 1979-85', 591.

meerderheid was voor de verlenging van de Nederlandse bijdrage. Minister Van Agt bracht naar voren dat de Secretaris-Generaal van de VN had gezegd dat 'een onverhoede beëindiging van UNIFIL kwalijke gevolgen zou hebben'.⁷⁰ UNIFIL kon namelijk nog een nuttige bijdrage leveren aan de terugtrekking van Israël uit Zuid-Libanon en het herstel van de Libanese soevereiniteit. Staatssecretaris Van Houwelingen beaamde: 'Terugtrekking op dit moment van UNIFIL-detachementen zou (...) een negatief effect hebben'.⁷¹ Tijdens het overleg kwam naar voren dat UNIFIL in de toekomst nog iets zou kunnen betekenen voor de vrede in Libanon. Er was nog hoop voor een vreedzaam einde van het conflict. Aangezien dit als reden wordt genoemd om te blijven, kan dit worden gezien als een morele overweging. Toch waren de leden van de commissies het er wel over eens dat op termijn UNIFIL niet kon worden voortgezet in een door Israël bezet gebied.

De lijn van morele overwegingen werd tijdens het parlementaire debat van 18 juni 1982 doorgezet. Bijna elke spreker begon met een veroordeling van het Israëlische geweld. Volgens Kamerlid Nuis (D66) moet Nederland 'bereid zijn een actieve deelname te leveren aan de oplossing van de Libanese kwestie'.⁷² Later in het debat voegde minister Van Agt daaraan toe: 'Herstel van de onafhankelijkheid van Libanon zal inderdaad doelwit van beleid moeten zijn; daarzonder kan er geen sprake zijn van duurzame stabiliteit in het Midden-Oosten en duurzame veiligheid voor de staat Israël'.⁷³ De consensus onder de Kamerleden is dat het noodzakelijk is om de Nederlandse bijdrage aan UNIFIL voor nu door te zetten, in de hoop dat de situatie in Libanon stabiliseert en dat Israël zich terugtrekt. In deze argumenten zien we morele overwegingen doorschijnen, omdat de vrede en veiligheid in Libanon en het Midden-Oosten door de Kamerleden voorop wordt gezet.

Israël blijft in Libanon

De opvattingen van de Nederlandse bewindslieden hadden ook na het zomerreces een overwegend moreel karakter. Op 17 augustus 1982 was het mandaat van UNIFIL al verlengd, maar dit is toen niet uitgebreid besproken in de Tweede Kamer. Midden oktober zou de Veiligheidsraad opnieuw over UNIFIL beslissen. Ondertussen was de situatie in Zuid-Libanon

⁷⁰ TKSG, Kamerstukken 1981-1982, 17100 V, nr. 123, 24 juni 1982, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000152354> (geraadpleegd op 13 januari 2021), 2.

⁷¹ Kamerstukken 1981-1982, 17100 V, nr. 123, 1.

⁷² HTK 1981-1982, 3804.

⁷³ Ibidem 3817.

verder geëscaleerd. Bashir Gemayel, die met goedkeuring van Israël de nieuwe Libanese president zou worden, kwam door een aanslag om het leven. Hij had aan het hoofd gestaan van een falangistische militie, die na zijn dood als vergelding een groot aantal Palestijnse vluchtelingen in Sabra en Chatilla vermoordde.⁷⁴ Dit zorgde wederom voor veel verontwaardiging bij de VN en de Nederlandse politiek. Het werd duidelijk dat de beoogde Libanese soevereiniteit nog niet nabij was. De Nederlandse bewindslieden trokken daarom wederom de toegevoegde waarde van UNIFIL in twijfel.

De uitzichtloosheid en onmacht van UNIFIL was onderdeel van debat tijdens de ministerraad van 24 september 1982. De minister van Defensie, Hans van Mierlo, stelde: 'als er geen dringende reden is om te blijven, is er een reden om te gaan'.⁷⁵ Later op 8 oktober 1982 benoemde minister Van Agt dat zowel de Secretaris-Generaal van de VN als de Verenigde Staten wilden doorgaan met UNIFIL. Daarbij deed Van Agt de volgende constatering: 'Te meer daar de overige troepen leverende landen hun deelneming aan UNIFIL zeker zullen voorzetten, zal Nederland zich niet kunnen veroorloven deelneming thans te beëindigen'.⁷⁶ Op internationaal-politiek niveau zou het dus lastig worden voor Nederland om de stekker uit UNIFIL te trekken. De overweging van Van Agt is van politieke aard omdat zijn woorden kunnen worden geïnterpreteerd als vrees voor Nederlands gezichtsverlies bij een eenzijdige beëindiging van de deelname. Tijdens de vergadering worden geen andere specifieke morele overwegingen genoemd.

In tegenstelling tot de ministerraadvergadering, kwamen morele overwegingen ten behoeve van de vrede en veiligheid in Libanon tijdens het mondeling overleg met de vaste Kamercommissies van Buitenlandse Zaken en Defensie wel in grote mate naar voren. Voorafgaand aan het parlementaire debat van 14 oktober 1982 kwamen de commissies bij elkaar om de toekomst van UNIFIL te bespreken. De minister van Buitenlandse Zaken opent met de volgende overweging:

De Regering is van mening dat deze VN-vredesmacht zijn werk niet pardoos moet afbreken, maar wederom voor korte tijd voortzetten. (...) Nederland is hiervoor beschikbaar met als belangrijkste overweging dat bij een vertrek van UNIFIL of een vertrek van alléén het

⁷⁴ Klep, Schoenmaker & Maas, 'De inval', 326.

⁷⁵ Ibidem 329.

⁷⁶ NL-HaNA, 2.02.05.02, Raad van Ministers, inventarisnummer 3509, notulen 8 oktober 1982, 4.

Nederlandse detachement, een vacuüm zou ontstaan met slechte gevolgen voor de lokale bevolking in Zuid-Libanon.⁷⁷

De vrees voor een machtsvacuüm in Zuid-Libanon speelde dus mee en de minister bekommerde zich om het welzijn van de lokale bevolking. Deze overwegingen hebben een moreel karakter aangezien ze uitgaan van een streven naar vrede en stabiliteit in Zuid-Libanon. De zorgen over de lokale bevolking en de inzet die de minister met de bijdrage aan UNIFIL wil tonen kan zelfs ook als humanitair worden gezien. De minister van Defensie looft de inzet van het Nederlandse detachement, dat hoewel het niet langer het originele mandaat kan nastreven, veel voor de lokale bevolking betekent.⁷⁸ De politieke overweging genoemd in de ministerraad een aantal dagen eerder komt tijdens het overleg niet ter sprake. De overeenstemming die uiteindelijk wordt bereikt is gestoeld op morele en humanitaire argumenten, die uitgaan van de veiligheid van de bevolking en vrede in het land.

De morele argumenten hebben ook de overhand tijdens het parlementaire debat op 14 oktober 1982. Het was het eerste debat over de voorzetting van UNIFIL sinds juni. De Kamerleden spreken zich verontwaardigd uit tegenover de massamoorden in Sabra en Chatilla die onder het Israëliëse gezag hadden kunnen plaatsvinden. Over de verlenging van het mandaat van UNIFIL zijn de Kamerleden het overwegend eens. Enkele Kamerleden, zoals kamerlid Janmaat (Centrumpartij), zijn voor een terugtrekking van de Nederlandse vredesmacht omdat zij niet langer Nederlandse levens op het spel willen zetten in een uitzichtloze situatie.⁷⁹ De meerderheid had echter een soortgelijke mening als kamerlid Van Dis (SGP), die het duidelijk vond dat een 'abrupte beëindiging van onze deelname de chaos zal vergroten en de bevolking van het Unifil-gebied aan grote gevaren zal blootstellen'.⁸⁰ Kamerlid Bolkenstein (VVD) somde vervolgens de nadelen op als Nederland haar troepen zou terugtrekken, waar de minister van Defensie zich later volledig bij aansloot: de Libanese regering zou zich verlaten kunnen voelen, bij terugtrekking van UNIFIL zou Israël mogelijk in Libanon blijven, de lokale bevolking zou worden aangetast in hun bestaanszekerheid en de UNIFIL-troepen konden het Libanese leger niet langer trainen.⁸¹ Deze argumenten centreren

⁷⁷ TKSG, Kamerstukken 1982-1983, 15441, nr. 34, 13 oktober 1982, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000142937> (geraadpleegd op 13 januari 2021), 1.

⁷⁸ TKSG, Kamerstukken 1982-1983, 15441, nr. 34, 3.

⁷⁹ HTK 1982-1983, 291.

⁸⁰ Ibidem 287.

⁸¹ Ibidem 288, 298.

zich rondom de situatie in Libanon en wat de Nederlandse troepen daar kunnen betekenen. Op dit moment was het toewerken naar vrede en het opbouwen van een Libanese autoriteit belangrijk, om zo de rust in het Midden-Oosten te laten wederkeren. Binnen deze morele overwegingen komt wederom een humanitair argument naar voren: de lokale bevolking kon worden geholpen door een verlenging van de Nederlandse deelname. In oktober 1982 werd besloten dat Nederland UNIFIL zou blijven steunen. Wel werden er concrete voorwaarden gesteld aan de Nederlandse verlenging. Op termijn zou er duidelijk zicht moeten zijn op de vestiging van een Libanese autoriteit en zouden buitenlandse troepen, met uitzondering van UNIFIL, het gebied moeten verlaten.⁸²

Conclusie

De operatie *Peace for Galilee* in juni 1982 leidde wereldwijd tot verontwaardigde reacties en ontwrichtte de werking van UNIFIL. Voor de vredesmacht bleef enkel de taak van humanitaire hulpverlening nog over omdat er geen vrede meer was om te bewaren. In eerste instantie verwoordde de Nederlandse regering nog geen concreet politiek of moreel standpunt tegenover de toekomst van UNIFIL vanwege de onduidelijkheid van de situatie. Uiteindelijk besloot Nederland te blijven in de hoop dat Israël uit Libanon zou vertrekken en er weer kon worden gewerkt aan rust en vrede in het gebied. Deze redenering was ook in oktober 1982 nog aanwezig en werd aangevuld door het humanitaire argument dat de Nederlandse troepen veel betekenden voor de lokale bevolking. De Kamerstukken en het parlementaire debat benoemen deze argumenten zo vaak dat de politieke overweging van Van Agt tijdens de ministerraad van 8 oktober minder van belang lijkt. Echter schrijven Christ Klep en Richard van Gils in het boek *Van Korea tot Kabul* wel meer waarde toe aan het politieke argument dat Nederland gezichtsverlies zou lijden bij terugtrekking, en worden morele overwegingen afgedaan als enkel een manier om de voorzetting te legitimeren.⁸³ De analyse in dit hoofdstuk brengt echter naar voren dat morele en humanitaire overwegingen ten behoeve van de vrede en veiligheid van Libanon en haar bevolking toenamen. Zowel in juni 1982 als oktober 1982 maken Kamerstukken en parlementaire debatten vaak melding van dergelijke argumenten. De rol van morele overwegingen is meer op de voorgrond, waarmee de 'dominee' karakteristieken van het Nederlands buitenlands beleid duidelijker naar voren komen.

⁸² Klep, Schoenmaker & Maas, 'De inval', 330.

⁸³ Klep & Van Gils, *Van Korea tot Kabul*, 91.

Conclusie

Uiteindelijk zou de situatie in Zuid-Libanon niet op korte termijn verbeteren. In 1983 besloot de Nederlandse staat dat de deelname werd afgeschaald, waarna in 1985 de Nederlandse troepen in het geheel uit Libanon vertrokken. Het was niet mogelijk gebleken om het mandaat dat streefde naar internationale vrede en veiligheid en het herstellen van de Libanese soevereiniteit ten uitvoer te brengen. In deze scriptie stond centraal hoe morele overwegingen ten behoeve van de vrede en veiligheid van Libanon en haar inwoners een rol speelden bij de besluitvorming rondom de Nederlandse deelname aan UNIFIL in 1979 en 1982. Tegenover deze morele overwegingen stonden politieke argumenten, die de historiografie als voornaamste motief naar voren bracht. Ging het enkel om politiek eigenbelang of speelden altruïstische argumenten over wat moreel het 'juiste' zou zijn ook een rol?

Zeker gezien het Nederlands buitenlands beleid dat een actieve bijdrage wilde leveren aan de doelstellingen van de VN en het bevorderen van mensenrechten zouden morele overwegingen te verwachten zijn. Daarnaast werd UNIFIL opgezet aan de vooravond van het 'humanitaire moment'. Echter verschillen de motieven voor staten om deel te nemen aan vredesmissies van geval tot geval en zijn er theorieën zoals bijvoorbeeld het realisme dat zwaar tilt aan de waarde van het politieke eigenbelang binnen de internationale betrekkingen. Dit politieke eigenbelang kwam met name naar voren bij de analyse van de initiële besluitvorming rondom UNIFIL in 1979. Geloofwaardigheid binnen het internationale speelveld stond centraal. Toch was Nederland niet volledig 'koopman', aangezien morele argumenten omtrent de vrede en veiligheid van Libanon en haar inwoners wel ter tafel kwamen. Morele overwegingen speelden echter een ondergeschikte rol. Voornamelijk wanneer het besluit publiekelijk werd gelegitimeerd deden morele argumenten hun intrede.

Deze rol veranderde toen in 1982 de Nederlandse regering na de Israëliëse inval *Peace for Galilee* opnieuw een beslissing moest maken omtrent de voorzetting van UNIFIL. Hoewel de historiografie veel waarde toeschrijft aan de politieke overweging dat Nederland gezichtsverlies zou lijden als het nu de handdoek in de ring zou gooien, wordt een dergelijke overweging een enkele keer tijdens de ministerraad aangehaald. Morele overwegingen komen veel vaker voor. De lijn die in 1979 was ingezet met betrekking tot morele overwegingen uitgaande van het belang van vrede, veiligheid en stabiliteit in Libanon en het

Midden-Oosten, werd in deze fase doorgezet en versterkt. Het humanitaire belang van de lokale bevolking gold daarbij ook als argument. Naarmate het conflict vorderde, maakten de overwegend politieke overwegingen rondom eigenbelang dus plaats voor morele argumenten. De 'dominee' rol van de Nederlandse overheid trad meer op de voorgrond.

Toch blijft het de vraag hoe argumenten precies kunnen worden geïnterpreteerd als doorslaggevend. Welke waarde moet er aan bepaalde argumenten worden toegekend? De historiografie noemt bij beide sleutelmomenten dat politieke overwegingen de voornaamste drijfveren waren voor de Nederlandse staat. In het geval van de initiële besluitvorming in 1979 blijkt dit te kloppen, hoewel morele overwegingen niet buiten beschouwing moeten worden gelaten. Tijdens het besluit rondom de voortzetting van UNIFIL in 1982 sluit mijn analyse minder aan. Morele argumenten komen veel vaker terug in Kamerstukken en parlementaire debatten dan waar de secundaire literatuur melding van maakt. Dit geeft de indruk dat morele overwegingen op dat moment meer de boventoon voerden en de historiografie hiervoor te weinig aandacht heeft. Hoewel gepoogd is in deze scriptie een zo compleet mogelijk beeld te geven van de besluitvorming, is er voornamelijk gekeken naar overheidsdocumenten en minder naar primaire bronnen op informeel en bureaucratisch niveau. Wellicht dat deze bronnen een extra illustratie kunnen bieden voor de balans tussen politieke en morele overwegingen binnen de besluitvorming van UNIFIL.

Ook kan de typering van Nederland als 'dominee' of 'koopman' binnen de casus van UNIFIL nog verder worden uitgediept. In deze scriptie is enkel gekeken naar de besluitvorming rondom het uitzenden van Nederlandse militairen naar Libanon in het kader van een VN-vredesmissie. De bilaterale relatie tussen Nederland en Israël is daarmee buiten beschouwing gelaten. Deze relatie kwam onder spanning te staan toen Israël in 1982 Zuid-Libanon opnieuw binnenviel en er vele burgerslachtoffers vielen.⁸⁴ Er werd verontwaardigd gereageerd in de Tweede Kamer, maar stuurde Nederland ook aan op sancties die mogelijk de bilaterale relatie zouden schaden? Met andere woorden: nam Nederland enkel de 'dominee' rol op zich in woorden, of ook in daden? Door naar deze kwestie te kijken kan het beeld van Nederland als 'dominee' of 'koopman' omtrent de problematiek in het Midden-Oosten ten tijde van UNIFIL nog uitgebreider worden belicht.

⁸⁴ Peter Malcontent, *Een open zenuw. Nederland, Israël & Palestina* (Amsterdam 2018) 141-144.

Al met al vond er in het geval van de besluitvorming rondom de Nederlandse deelname aan UNIFIL een verschuiving plaats. Waar morele overwegingen eerst een ondergeschikte rol speelden, hadden ze later meer de overhand. Uiteindelijk zouden de morele overwegingen niet genoeg zijn om de Nederlandse vredesmacht in Libanon te houden. De uitzichtloosheid van het conflict zou de Nederlandse deelname de das om doen, alle goede bedoelingen ten spijt.

Literatuurlijst

Bellamy, Alex J., & Paul D. Williams, 'Introduction: The Politics and Challenges of Providing Peacekeepers', in: Alex J. Bellamy, & Paul D. Williams (red.), *Providing Peacekeepers: The Politics, Challenges and Futures of United Nations Peacekeeping Contributions* (Oxford 2013) 2-22.

Brysk, Alison, *Global Good Samaritans: Human Rights as Foreign Policy* (Oxford 2009).

Dawn, Renata, 'The Evolution of International Peacekeeping', in: Mary Kaldor en Iavor Rangelov (red.), *The Handbook of Global Security Policy* (Chichester 2014) 247-264.

Durch, William J., 'Introduction', in: William J. Durch (red.), *The Evolution of UN peacekeeping: case studies and comparative analysis* (New York 1993) 1-15.

Duyvesteyn, Isabelle, en Luuk Arlar, 'Nederland en humanitaire interventie', in: Jacco Pekelder, Remco Raben en Mathieu Segers (red.), *De wereld volgens Nederland. Nederlandse buitenlandse politiek in historisch perspectief* (Amsterdam 2015) 221-245.

Ghali, Mona, 'United Nations Interim Force in Lebanon', in: William J. Durch (red.), *The Evolution of UN peacekeeping: case studies and comparative analysis* (New York 1993) 181-205.

Jamison, Matthew, 'Humanitarian intervention since 1990 and 'liberal inventionism'', in: Brendan Simms en D.J.R. Trim (red.), *Humanitarian Intervention: A History* (Cambridge 2011) 365-380.

Klep, Christ, Ben Schoenmaker & Loe Maas, 'De inval', in: Ben Schoenmaker & Herman Roozenbeek (red.), *Vredesmacht in Libanon. De Nederlandse deelname aan UNIFIL 1979-1985* (Amsterdam 2004) 297-331.

Klep, Christ, & Richard van Gils, *Van Korea tot Kabul. De Nederlandse militaire deelname aan vredesoperaties sinds 1945* (Den Haag 2005).

Makdisi, Karim, 'Reconsidering the struggle over UNIFIL in South Libanon', *Journal of Palestine Studies* 43 (2014) 2, 24-41.

Malcontent, Peter, 'Nederland en de mensenrechten', in: Jacco Pekelder e.a., *De wereld volgens Nederland. Nederlandse buitenlandse politiek in historisch perspectief* (Amsterdam 2015) 128-151.

Malcontent, Peter, *Een open zenuw. Nederland, Israël & Palestina* (Amsterdam 2018).

Neack, Laura, 'UN Peace-Keeping: In the Interest of Community or Self?', *Journal of Peace Research* 32 (1995) 2, 181-196.

Pugh, Michael, 'Peacekeeping and critical theory', *International Peacekeeping* 11 (2004) 1, 39-58.

Schoenmaker, Ben, en Loe Maas, 'Het besluit', in: Ben Schoenmaker & Herman Roozenbeek (red.), *Vredesmacht in Libanon. De Nederlandse deelname aan UNIFIL 1979-1985* (Amsterdam 2004) 53-84.

Schoenmaker, Ben, 'The debate on the Netherlands contribution to UNIFIL, 1979-85', *International Peacekeeping* 12 (2005) 4, 586-598.

Sloan, James, 'The Evolution of the Use of Force in UN Peacekeeping', *Journal of Strategic Studies* 37 (2014) 5, 674-702.

Sotomayor Velázquez, Arturo C., 'Why Some States Participate in UN Peace Missions While Others Do Not: An Analysis of Civil-Military Relations and Its Effects on Latin America's Contributions to Peacekeeping Operations', *Security Studies* 19 (2010) 1, 160-195.

Voorhoeve, Joris J.C., *Peace, profits and principles: a study of Dutch foreign policy* (Den Haag 1985).

Bronnenlijst

Nationaal Archief, Den Haag, 2.03.01, Ministeries voor Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk (AOK) en van Algemene Zaken (AZ): Kabinet van de Minister-President (KMP), (1924) 1942-1979 (1989), inventarisnummer 8752, brief 4 januari 1979, C.A. van der Klaauw, aan de voorzitter en de leden van de ministerraad, Den Haag.

Nationaal Archief, Den Haag, 2.02.05.02, Raad van Ministers (Ministerraad), 1823-1995, inventarisnummer 2659, notulen 4 januari 1979.

Nationaal Archief, Den Haag, 2.02.05.02, Raad van Ministers (Ministerraad), 1823-1995, inventarisnummer 2659, notulen 12 januari 1979.

Nationaal Archief, Den Haag, 2.13.213, Nederlandse militaire deelname aan de vredesoperaties UNIFIL, MFO en UNTAG van het Ministerie van Defensie, (1968) 1979-1990, inventarisnummer 514, Aantekening 8 juni 1982 over vergadering 7 juni 1982 met Vaste Commissies voor Buitenlandse Zaken en Defensie over UNIFIL, Den Haag.

Nationaal Archief, Den Haag, 2.02.05.02, Raad van Ministers (Ministerraad), 1823-1995, inventarisnummer 3505, notulen 11 juni 1982.

Nationaal Archief, Den Haag, 2.02.05.02, Raad van Ministers (Ministerraad), 1823-1995, inventarisnummer 3509, notulen 8 oktober 1982.

Tweede Kamer der Staten-Generaal, Kamerstukken 1978-1979, 15441, nr. 1, 12 januari 1979, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000179546> (geraadpleegd op 4 januari 2021).

Tweede Kamer der Staten-Generaal, Kamerstukken 1978-1979, 15441, nr. 3, 25 januari 1979, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000179544> (geraadpleegd op 4 januari 2021).

Tweede Kamer der Staten-Generaal, Kamerstukken 1978-1979, 15441, nr. 4, 31 januari 1979, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000179547> (geraadpleegd op 4 januari 2021).

Tweede Kamer der Staten-Generaal, Kamerstukken 1981-1982, 17100 V, nr. 123, 24 juni 1982, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000152354> (geraadpleegd op 13 januari 2021).

Tweede Kamer der Staten-Generaal, Kamerstukken 1982-1983, 15441, nr. 34, 13 oktober 1982, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000142937> (geraadpleegd op 13 januari 2021).

United Nations Digital Library, 'Resolution 425 (1978)', (versie 19 maart 1978) <https://digitallibrary.un.org/record/71622?ln=en> (30 november 2020).

United Nations Digital Library, 'Resolution 511 (1982)', (versie 18 juni 1982) <https://digitallibrary.un.org/record/34460?ln=en> (30 november 2020).

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 1978-1979, 2935-2995.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 1981-1982, 3785-3825.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 1982-1983, 267-321.